Rzeczowniki męskoosobowe a rzeczowniki żeńskoosobowe. Glosy do praktyki leksykograficznej

Słowa kluczowe: maskulina, feminatywy, zakres znaczeniowy, definicja słownikowa, definiens.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.101.3.2>

1. Wprowadzenie

We współczesnej polskiej rzeczywistości językowej (a dokładniej mówiąc: w sytuacjach użycia języka polskiego) wyraźnie już się zdomowały nowe (tj. takie, które nieobecne są w definicyjnych słownikach języka polskiego) rzeczowniki żeńskoosobowe¹, jak na przykład *marszałkini* (zob. Dyszak 2013; Zieniukowa 2013), i powstają kolejne takie feminatywy – wszystkie możliwe, a nawet kłopotliwe, na przykład ta *ministra* i ta *doktora* (zob. Breza 2013), by zastąpić tradycyjnie używane (w tej samej funkcji) rzeczowniki męskoosobowe², gdyż – w przekonaniu zwolenników, a przede wszystkim zwolenniczek tej substytucji – stosowane dla nazwania kobiet maskulina są przejawem (rzekomego) seksizmu w języku³. Pełnej symetrii między obu wskazanymi klasami leksemów nie sposób jednak osiągnąć, czego (banalnymi, ale wyrazistymi) przykładami są chociażby takie najbardziej ogólne nazwy ludzi, jak *człowiek* czy *osoba*, z których każda cechuje się innym rodzajem gramatycznym (*człowiek* – r.m., *osoba* – r.ż.), ale jednej i drugiej można użyć do nazwania tych samych istot ludzkich bez względu na ich płeć (o kobiecie można powiedzieć *osoba/człowiek* i o mężczyźnie tak samo). Warto też w tym miejscu zwrócić uwagę na rzeczowniki męskoosobowe, które odnoszą się wyłącznie do mężczyzn, mimo że ich formy gramatyczne cechują końcówki rodzaju żeńskiego, jak chociażby na najbardziej reprezentatywny w tej grupie rzeczownik *mężczyzna*. Ten przykład pokazuje, że płeć osoby nazywanej danym rzeczownikiem nie musi być sygnalizowana przez jego formy

* dyszak@ukw.edu.pl; ORCID 0000-0002-2054-1192

1 Dalej nazywane też krótko *feminatywami*.

2 Dalej nazywane też krótko *maskulinami*.

3 Rzekomego, nikt bowiem celowo nie wprowadzał do języka maskulinów skierowanych przeciw kobietom. Nagminnie tworzone feminatywy prowadzą (moim zdaniem) do niepotrzebnej redundancji, są sprzeczne z ekonomicznością języka, a nawet fałszują obraz rzeczywistości pozajęzykowej. Celem nazwania na przykład kobiety kierującej ministerstwem *ministrem*, a kobiety, która przewodniczy obradom sejmu, *marszałkiem* (a więc za pomocą rzeczowników, których rodzaj gramatyczny jest określany jako *męski*), nie jest przekazanie informacji o ich płci (podobnie w wypadku nazywanych tymi samymi rzeczownikami mężczyzn), ale o kompetencjach/prerogatywach osoby (kobiety/mężczyzny) pełniącej jedną czy drugą funkcję.

gramatyczne/fleksyjne (końcówki przypadkowe rzeczownika *mężczyzna* są zbieżne z końcówkami przypadków rzeczownika *kobieta*).

Poruszone tu tylko zjawisko ekspansji feminatywów we współczesnej polszczyźnie (o charakterze bardziej społecznym niż *stricte* językowym⁴) – mimo jego akceptacji także w środowisku językoznawców (zob. np. Kita 2013) – jest przykładem mieszania dwóch odrębnych (choć niewątpliwie związanych ze sobą) światów: (wewnątrz)językowego i pozajęzykowego, rzeczowniki żeńskoosobowe przeciwstawia się bowiem rzeczownikom męskoosobowym analogicznie do różnicowania płciowego ludzi⁵, a przecież wiążąca maskulinów (na co wskazują m.in. słownikowe definicje ich znaczeń) nie wyraża (prymarnie) płci nazywanych przez nie ludzi (są to rzeczowniki, które umownie można uznać za semantycznie „bezpłciowe” lub „dwupłciowe”, gdyż można ich użyć zarówno w odniesieniu do mężczyzn/chłopców, jak i do kobiet/dziewczyń), choć oczywiście w każdym wypadku te same rzeczowniki (ze względu na swój rodzaj gramatyczny) mogą być użyte do nazywania osób płci męskiej. Dlatego też w niniejszym artykule przedmiotem zainteresowania będą nie maskulina i feminatywy jako jednostki leksykalno-gramatyczne (opisywane szeroko i w artykułach, i w pracach monograficznych; por. Łaziński 2006 czy Nowosad-Bakalarczyk 2009), ale wspomniane wyżej słownikowe definicje ich znaczeń⁶. W tym celu analizie zostały poddane definicje zawarte w najnowszym, a tym samym najbardziej aktualnym (ciągle uzupełnianym i dającym możliwość wprowadzania w nim zmian) *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* pod red. Piotra Żmigrodzkiego (dalej: WSJP PAN)⁷, które (lub sposoby ich konstruowania) w zależności od potrzeby będą porównywane z odpowiednimi definicjami w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. Stanisława Dubisza (dalej: USJP), a poczynione w tym zakresie spostrzeżenia stanowić będą tytułowe glosy do stosowanej (w nich i w ogóle) praktyki leksykograficznej.

2. Rzeczowniki męskoosobowe

2.1. Maskulina, których definicje znaczeń nie specyfikują płci

Definicje znaczeń rzeczowników męskoosobowych, które nie wskazują na płeć nazywanych nimi osób, konstituowane są dwojako: 1) albo za pomocą definiensa o najbardziej ogólnym znaczeniu, 2) albo za pomocą jego hiponimu.

4 Feminatywy nie są zjawiskiem nowym i są obecne w języku od dawna, dotyczy to także neologizmów podobnych do tych, jakie pojawiają się dzisiaj (por. np. Dyszak 2020).

5 Nie neguję w ten sposób korelacji między formami gramatycznymi a płcią, która – jak wiadomo – jest „podstawą tradycyjnego rozróżnienia rodzaju gramatycznego i naturalnego” (Saloni, Świdziński 1985: 161; autorzy ci zwracają jednakże uwagę na „nieskuteczność wszelkich wyjaśnień «płciowych» charakterystyki rodzajowej”, tamże), i zdaję sobie sprawę, że korelacja ta w wypadku rzeczowników osobowych jest bardzo silna, co podkreśla Roman Laskowski (zob. Grzegorzewska i in. 1984: 154).

6 Podstawą listy rzeczowników obu wymienionych klas (ograniczonej tu do wybranych przykładów) są feminatywy scharakteryzowane w moim wcześniejszym artykule (Dyszak 2016).

7 Jeśli cytowane w niniejszym artykule definicje (i maskulinów, i feminatywów) nie są w dodatkowy sposób oznaczone, to pochodzą z tego właśnie słownika (stosowane w nich wyróżnienia są moje – A.S.D.).

W funkcji składnika formalnie konstytutywnego definicji pierwszego typu (1) dominuje wymieniony już wyżej rzeczownik *osoba* ('konkretny człowiek – istota żywa'⁸), por. np.:

komendant 1. o s o b a zajmująca stanowisko przełożonego niektórych instytucji w wojsku oraz w organizacjach działających na wzór wojskowy, 2. o s o b a dowodząca zorganizowaną grupą osób walczących, 3. o s o b a kierująca zorganizowaną grupą harcerzy.

Zdecydowanie rzadziej, co ciekawe, funkcję tę spełnia drugi ze wskazanych na wstępie rzeczowników semantycznie bezrodzajowych, a mianowicie *człowiek* ('i s t o t a żywa, zdolna do mówienia, myślenia i tworzenia dóbr kultury'⁹), por. np.:

kołtun pogard. c z ł o w i e k ograniczony i mający wąskie horyzonty intelektualne.

Mniej liczne są też rzeczowniki męskoosobowe, których znaczenia definiuje się za pomocą także semantycznie bezrodzajowych peryfraz (jak *ten*, *kto* lub *ktoś*, *kto*), a ich znaczenia można sprowadzić do wspólnej formuły 'o s o b a, której mówiący nie określa dokładnie'¹⁰, por. np.:

(a) *następca* t e n, k t o obejmuje jakieś stanowisko po kimś;

(b) *obłudnik* k t o ś, k t o ukrywa swoje prawdziwe myśli i uczucia, aby przedstawić się w lepszym świetle.

Wskazane różnice między tymi czterema typami definicji znaczeń w pierwszej grupie omawianych maskulinów mają charakter czysto formalny, gdyż rzeczowniki *osoba* i *człowiek* oraz peryfrazy *ten*, *kto* i *ktoś*, *kto* (jako definiensy ich znaczeń) można uznać za synonimy¹¹, na co wskazuje też możliwość wymiennego ich stosowania, por. na przykład definicje rzeczownika *muzyk* z użyciem każdego z wymienionych definiensów:

(a) *muzyk* o s o b a zajmująca się komponowaniem lub wykonywaniem utworów muzycznych¹²;

(b) *muzyk* c z ł o w i e k zajmujący się komponowaniem lub wykonywaniem utworów muzycznych;

(c) *muzyk* t e n, k t o zajmuje się komponowaniem lub wykonywaniem utworów muzycznych;

(d) *muzyk* k t o ś, k t o zajmuje się komponowaniem lub wykonywaniem utworów muzycznych.

8 Zob. *osoba* 1. w WSJP PAN.

9 Zob. *człowiek* 1. w WSJP PAN.

10 Zob. *kto* II i *ktoś* 1. w WSJP PAN.

11 Warto zwrócić uwagę na fakt, że znaczenia rzeczowników *osoba* i *człowiek* definiowane są m.in. za pomocą wyrażenia *istota żywa* (zob. wyżej). Mimo że w definicji znaczenia *osoby* pojawia się w funkcji definiensa rzeczownik *człowiek*, nie jest on hiperonimem dla definiendum. Między obydwooma rzeczownikami zachodzi relacja wzajemnej hiponimii, por. jeżeli ktoś jest osobą, to jest człowiekiem, i na odwrót: jeżeli ktoś jest człowiekiem, to jest osobą. Zgodnie z postulatem Macieja Grochowskiego (1993: 38): „tylko jedna spośród jednostek równoznacznych powinna zostać zdefiniowana, opis semantyczny drugiej natomiast powinien ograniczyć się do przytoczenia odsyłacza do pierwszej”.

12 Taką definicję zamieszczono w WSJP PAN, następne są wynikiem substytucji członu konstytutywnego.

Przykładem dowolności (jeśli nie przypadkowości) stosowania (w funkcji definiensów) rzeczowników o znaczeniu ogólnym (*osoba, człowiek*) są też w WSJP PAN definicje znaczeń maskulinów z tego samego pola znaczeniowego, por. np.:

- (a) *nauczyciel* 2. książk. o s o b a lub jakiś czynnik, z którymi kontakt sprawia, że ktoś nabywa pożądanych cech albo umiejętności;
- (b) *wychowawca* 2. książk. c z ł o w i e k, który kształtuje osobowość i umiejętności innych.

Możliwość wymiennego stosowania wskazanych wyżej definiensów pokazuje też porównanie definicji znaczeń (wybranych) rzeczowników męskoosobowych, które w obu wymienionych wcześniej słownikach są zdefiniowane z użyciem innego członu konstytutywnego¹³. Można w tym zakresie wskazać:

(1) rzeczowniki, których znaczenia zostały zdefiniowane w WSJP PAN za pomocą rzeczownika *osoba*, a w USJP w różny sposób, a mianowicie:

(a) za pomocą rzeczownika *człowiek*, np.: *bezbożnik, bywalec, grzesznik, karzeł, okrutnik, psotnik, rówieśnik, równolatek, sadysta, samotnik*;

(b) za pomocą peryfrazy *ten, kto*, np.: *ofiarodawca, plotkarz, sprzedawca, uczeń, ulubieniec, władca, wszetecznik, złodziej*;

(c) za pomocą peryfrazy *ktoś, kto*, np.: *pomocnik* (zn. 1¹⁴), *rozrabiaka*;

(2) rzeczowniki, których znaczenia zostały zdefiniowane w WSJP PAN za pomocą rzeczownika *człowiek*, a w USJP za pomocą rzeczownika *osoba*, np.: *awanturник* (zn. 3¹⁵), *złośnik*;

(3) rzeczowniki, których znaczenia zostały zdefiniowane w WSJP PAN za pomocą peryfrazy *ten, kto* lub *ktoś, kto*, a w USJP dwojako:

(a) za pomocą rzeczownika *osoba*, np.: *niewolnik, samobójca*;

(b) za pomocą rzeczownika *człowiek*, np.: *krwiodawca, obłudnik*.

Funkcję składnika formalnie konstytutywnego definicji drugiego typu (2) pełnią nazwy męskoosobowe o węższym zakresie znaczeniowym niż zakres rzeczownika *człowiek* i jego synonimów, ale oparte semantycznie na pojęciach ogólnych, wyrażanych w definicjach ich znaczeń na przykład rzeczownikiem *osoba* lub peryfrazą *ten, kto*, por.:

(a) *aktywista* bardzo aktywny c z ł o n e k jakiejś organizacji lub ruchu społecznego (zob. *członek* 2. o s o b a należąca do jakiejś organizacji politycznej, naukowej lub społecznej w wyniku osobistej decyzji lub z wyboru);

(b) *aktor a r t y s t a* odgrywający role w teatrze bądź filmie (zob. *artysta* 1. t e n, k t o uprawia określoną dziedzinę sztuki).

13 Schematy definicji maskulinów, jakie występują w WSJP PAN, nie różnią się zasadniczo od tych, które zastosowano wcześniej w USJP. Tam wszakże obok form mianownikowych rzeczownika *człowiek* występuje w definicjach wyrażenie *o człowieku* (por. np. hasła *balwan* 2., *cygan* 2., *diabeł* 2.b), a peryfrazą *ktoś, kto* występuje także w formie zależnej *o kimś, kto* (por. np. hasło *swawolnik*) albo w jej pozycji pojawia się tylko forma miejscownika zaimka *ktoś*: *o kimś* (por. np. *anioł* 2.)

14 W USJP por. zn. 1.

15 W USJP por. zn. 2.

Można przypuszczać, że wybór sposobu definiowania danego rzeczownika męskoosobowego nie ma obiektywnych uwarunkowań (jest wynikiem przypadku, tradycji leksykograficznej, przyzwyczajęń leksykografów itd.), co szczególnie dobrze ilustrują definicje znaczeń maskulinów należących do tych samych pól znaczeniowych, por. np.:

(1) nazwy osób popełniających zbrodnie:

(a) definicja, w której użyto definiensa o najszerszym znaczeniu, np.:

ojcóbójca o s o b a, która zabiła swojego ojca;

(b) definicja, w której użyto w funkcji definiensa hiponimu rzeczownika *osoba*, np.:

matkobójca z a b ó j c a własnej matki¹⁶ (zob. *zabójca* o s o b a, która popełniła zabójstwo);

(2) nazwy osób będących twórcami dzieł pisanych:

(a) definicja, w której użyto definiensa o najszerszym znaczeniu, np.:

komediopisarz o s o b a, która pisze komedie¹⁷;

(b) definicja, w której użyto w funkcji definiensa hiponimu rzeczownika *osoba*, np.:

dramatopisarz a u t o r dramatów – utworów literackich przeznaczonych do wystawienia na scenie (zob. *autor* 1. o s o b a, która stworzyła jakieś dzieło).

W użyciu – jako definiensów – rzeczowników *zabójca* (zamiast frazy *osoba, która zabiła*) czy *autor* (zamiast frazy *osoba, która pisze/tworzy*) można się dopatrywać dążenia do skrótowości, a w konsekwencji – do formalnej prostoty definicji znaczeń odpowiednich rzeczowników.

Możliwość wymiennego stosowania definiensów o znaczeniu ogólnym (takich jak rzeczownik *osoba*) i ich hiponimów potwierdza kolejne zestawienie definicji znaczeń zawartych w WSJP PAN z definicjami znaczeń tych samych rzeczowników, jakie zapisano w USJP, a które zawierają właśnie definiens *osoba*, por. na przykład *twórca* w zn. 2 w WSJP PAN ('a r t y s t a będący autorem dzieł w określonej dziedzinie sztuki') i *twórca* w zn. a) w USJP ('o s o b a, która coś tworzy, zwłaszcza w dziedzinie sztuki; artysta'). Z kolei niektóre maskulina definiowane w USJP za pomocą różnych hiponimów rzeczownika *osoba* w WSJP PAN definiowane są za pomocą tego właśnie definiensa, por. w obu słownikach definicje (odpowiednich) znaczeń takich maskulinów, jak choćby: *baletmistrz* ('reżyser i inscenizator')¹⁸, *choreograf* ('specjalista'), *komendant* (zn. 1 'zwierzchnik'), *muzyk* ('twórca lub wykonawca'), *poseł* ('członek'), *szef* ('zwierzchnik'), *uczeń* (zn. 3 'zwolennik i kontynuator').

2.2. Maskulina, których definicje znaczeń sugerują ich odniesienie tylko do mężczyzn

W definicjach znaczeń rzeczowników męskoosobowych, które (zgodnie z tymi definicjami) można odnieść wyłącznie do osób płci męskiej, w funkcji definiensa pojawia się zawsze

¹⁶ Brak w WSJP PAN hasła dla odpowiedniego feminatywu *matkobójczyni*.

¹⁷ Podobnie *pamiętnikarz*.

¹⁸ W nawiasach podaje rzeczowniki, które konstituują odpowiednie definicje w USJP.

rzeczownik *mężczyzna* (‘osoba dorosła płci męskiej’¹⁹) i sporadycznie występują – jako dodatkowe/alternatywne – rzeczowniki *chłopiec* lub *chłopak* (‘niedorosły człowiek płci męskiej’²⁰, ‘młody mężczyzna’²¹), por. np.:

- (a) *fordanser* mężczyzna, którego można wynająć do tańca;
- (b) *kolega* 1. *chłopiec* lub *mężczyzna*, znany danej osobie z powodu wspólnej nauki, pracy, zabawy lub działalności w jakiejś organizacji;
- (c) *wybranek* książk. ukochany mężczyzna lub chłopak.

Jednakże z porównania definicji znaczeń maskulinów definiowanych w ten właśnie sposób z odpowiednimi definicjami w USJP wynika, że można tworzyć definicje ich znaczeń także za pomocą definiensów niewskazujących na płeć nazywanej osoby, na przykład znaczenia rzeczownika *masochista* (w WSJP PAN zn. 1 i 2 ‘mężczyzna’) w USJP są definiowane za pomocą rzeczownika *osoba*²², z kolei definicję znaczenia rzeczownika *cwaniak* (w WSJP PAN ‘mężczyzna’) konstituuje w USJP rzeczownik *człowiek*, a do zdefiniowania znaczenia rzeczownika *swat* (w WSJP PAN zn. 1 ‘mężczyzna’) użyto peryfrazy *ten, kto*. Sytuację odwrotną natomiast przynosi na przykład porównanie definicji znaczenia rzeczownika *kabalarz*, która w WSJP PAN jest konstituowana przez rzeczownik *osoba*, a w USJP – za pomocą rzeczownika *mężczyzna*.

Także porównanie definicji znaczeń maskulinów definiowanych za pomocą rzeczownika *mężczyzna* z definicjami znaczeń innych rzeczowników, ale należących do tych samych pól znaczeniowych, pokazuje, że porównywanym rzeczownikom przypisano w WSJP PAN różne zakresy znaczeniowe:

- (1) nazwy osób charakteryzujących się gwałtownym usposobieniem, por. np.:
 - (a) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *mężczyzna*:

cholernik 1. przest. mężczyzna, który łatwo wpada w złość

(definicja wskazuje, że ten rzeczownik można odnieść tylko do osób płci męskiej);

- (b) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *osoba*:

awanturnik 1. osoba, która urządza awantury (gwałtowne kłótnie) lub ma do tego skłonność;

- (c) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *człowiek*:

złośnik człowiek, który łatwo wpada w złość, przejawiającą się agresją wobec innych osób

(obie definicje w pkt b) i c) wskazują, że wymienione rzeczowniki można odnieść zarówno do mężczyzn, jak i do kobiet, więc nie jest jasne, dlaczego inną sugestią zawiera definicja znaczenia maskulinum *cholernik*);

¹⁹ Zob. *mężczyzna* 1. w WSJP PAN.

²⁰ Zob. *chłopiec* 1. i *chłopak* 1. w WSJP PAN.

²¹ Zob. *chłopiec* 3. i *chłopak* 3. w WSJP PAN.

²² Rzeczownik ten jest też definiensem obu znaczeń *sadysty* w WSJP PAN, co różni odpowiednie definicje od definicji *masochisty*.

(2) nazwy osób prowadzących rozwiązy tryb życia, por. np.:

(a) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *mężczyzna*:

bezwstydnik m ęż c z y z n a, który zachowuje się w sposób niezgodny z powszechnie przyjętymi normami związanymi z seksem i nagością

(ta definicja wskazuje, że *bezwstydnikiem* można nazwać jedynie osobę płci męskiej);

(b) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *osoba*:

rozpustnik 1. o s o b a, która dopuszcza się rozpusty – uważanego za niemoralne postępowania w sferze seksu²³

(ta definicja wskazuje, że wymieniony rzeczownik można odnieść do każdej osoby bez względu na jej płeć, choć intuicja podpowiada, że kobiety nie nazwie się ani *bezwstydnikiem*, ani *rozpustnikiem*);

(3) nazwy osób grających na instrumentach muzycznych, por. np.:

(a) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *mężczyzna*:

harfista m ęż c z y z n a grający na harfie

(nazwa, której znaczenie zostało zdefiniowane tylko w odniesieniu do osób płci męskiej);

(b) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *osoba*:

lutnista o s o b a grająca na lutni²⁴;

(c) maskulinum, którego znaczenie jest zdefiniowane za pomocą rzeczownika *muzyk* ('o s o b a zajmująca się komponowaniem lub wykonywaniem utworów muzycznych'):

flecista m u z y k grający na flecie²⁵

(wybór składnika kategoryzującego w każdej z definicji w pkt b) i c) sugeruje odniesienie obu odpowiednich maskulinów zarówno do mężczyzn, jak i do kobiet, jednakże w użyciach konkretnym i predykatywnym kobiety nie nazwie się ani *lutnistą*, ani *flecistą*, tak jak i nie nazwie się jej *harfistą*²⁶).

Inaczej sytuacja przedstawia się na przykład w wypadku rzeczownika *zakonnik*, którego znaczenie zostało zdefiniowane za pomocą definiensa *członek* ('o s o b a należąca do jakiejś

²³ Podobnie *wszetecznik*.

²⁴ Podobnie *wiolonczelista*.

²⁵ Podobnie *fletnista* i *alcista* (zob. zn. 1. i 2.). Rzeczownik *alcista* – jako jedyny spośród wymienionych tu maskulinów należących do tego samego pola znaczeniowego – został uznany za termin muzyczny, a dodatkowo – w pierwszym ze znaczeń – za potoczny.

²⁶ Użycia o konkretnej referencji wykazują „większą wrażliwość” omawianych rzeczowników na płeć nazywanych nimi osób niż ich użycia predykatywne, natomiast w odniesieniu gatunkowym maskulina mogą oznaczać osoby różnej płci. Szczególnie formy pluralne (w większym stopniu niż singularne) dopuszczają abstrahowanie od płci oznaczanych osób, por. (wszyscy) *lutniści/fleciści/harfiści*. Zagadnienie statusów referencyjnych analizowanych maskulinów nie jest wszakże przedmiotem niniejszego artykułu.

grupy społecznej w sposób naturalny, niezależny od jej woli²⁷), co sugeruje, że można go używać dla nazwania każdej osoby bez względu na płeć, por. np.:

zakonnik członek zakonu (zob. wyżej definicję rzeczownika *członek*).

Wydaje się jednak, że w odniesieniu do kobiet można użyć jedynie pokrewnej nazwy żeńskoosobowej *zakonnica* 'członkini zakonu', a więc lepsza byłaby w wypadku rzeczownika *zakonnik* definicja z użyciem definiensa *mężczyzna*²⁸, por. z definicją rzeczownika synonimicznego:

mnich 1. *mężczyzna*, który żyje we wspólnocie religijnej oddzielonej od reszty społeczeństwa (*mnichem* nie nazwie się też kobiety, ale użyje się – analogicznie do *zakonnicy* – rzeczownika *mniszka* 'członkini wspólnoty religijnej oddzielonej od reszty społeczeństwa'²⁹).

3. Rzeczowniki żeńskoosobowe

Znaczenia rzeczowników żeńskoosobowych pochodnych od opisanych wyżej rzeczowników męskoosobowych definiowane są – podobnie jak przedstawione wyżej znaczenia rzeczowników męskoosobowych – w różnorodny sposób, ale zawsze ich definicje wskazują na kobiety.

Najczęściej w funkcji konstytutywnego członu definicji tych znaczeń (typ 1) występuje rzeczownik *kobieta* ('dorosły człowiek płci żeńskiej'³⁰) i najwięcej jest w tej grupie rzeczowników motywowanych maskulinami, których znaczenia są definiowane za pomocą rzeczownika *osoba*³¹, por. np.:

chrześcijanka *kobieta*, która wyznaje chrześcijaństwo (← *chrześcijanin* *osoba*, która wyznaje chrześcijaństwo).

W dalszej kolejności są feminatywy motywowane maskulinami, których definicje znaczeń zawierają rzeczownik *mężczyzna* lub szczegółową nazwę męskoosobową albo peryfrazy *ten*, *kto* i *ktoś*, *kto*, por. np.:

(a) *rywalka* 2. *kobieta*, która konkuruje z inną kobietą, starając się zdobyć uczucia mężczyzny (← *rywal* 2. *mężczyzna*, który konkuruje z innym mężczyzną, starając się zdobyć uczucia kobiety);

27 Zob. *członek* w zn. 2 w WSJP PAN.

28 W definicji znaczenia rzeczownika *zakonnik*, jaką podaje się w USJP, także występuje definiens *członek*, por. 'członek zakonu męskiego; mnich', wyróżnienie moje – A.S.D.), ale na męską płeć osoby nazywanej *zakonnikiem* wskazuje określenie rzeczownika *zakon*: *męski*.

29 Zob. *mniszka* w zn. 1 w WSJP PAN.

30 Zob. *kobieta* w zn. 1 w WSJP PAN.

31 Jak pisze Marek Łaziński, zgodnie ze słowotwórstwem synchronicznym w tradycji Dokuliłowskiej podstawami feminatywów nie są odpowiednie męskoosobowe nazwy mężczyzn, ale nazwy oparte semantycznie na pojęciach wyrażanych m.in. rzeczownikiem *osoba* (por. Łaziński 2006: 246–247), dlatego omawiając sposoby definiowania feminatywów (w całej tej części artykułu), zwracam uwagę na konstytutywne definiensy podstawowych maskulinów, bowiem – jak się okazuje – nie zawsze są/mogą to być rzeczowniki *osoba/człowiek* czy peryfrazy *ten*, *kto/ktoś*, *kto*.

(b) *pięcioboistka* kobieta uprawiająca pięciobój (← *pięcioboista* sportowiec uprawiający pięciobój);

(c) *przedstawicielka* kobieta, która występuje w imieniu kraju, organizacji lub grupy i jest członkiem tego kraju, tej organizacji lub grupy (← *przedstawiciel* ten, kto reprezentuje kogoś lub coś);

(d) *dawczyni* 1. kobieta, która oddaje własne tkanki, narządy lub płyny z organizmu osobie tego potrzebującej (← *dawca* 1. ktoś, kto oddaje własne tkanki, narządy lub płyny z organizmu osobie tego potrzebującej).

Najmniej jest natomiast w omawianej grupie feminatywów utworzonych od maskulinów, których znaczenia są definiowane za pomocą rzeczownika *człowiek*, por. np.:

kołtunka pogard. kobieta ograniczona i mająca wąskie horyzonty intelektualne (← *kołtun* pogard. człowiek ograniczony i mający wąskie horyzonty intelektualne).

Sporadycznie definicyjny rzeczownik *kobieta* współwystępuje z rzeczownikami *dziewczyna* ('młoda kobieta, w wieku od kilkunastu do dwudziestu kilku lat'³²) i *dziewczynka* ('dziecko płci żeńskiej'³³), wyrażającymi alternatywne (w stosunku do pojęcia kobiety) składniki znaczeń (definicje znaczeń podstawowych maskulinów zawierają w funkcji konstytutywnej rzeczownik *osoba*), por. np.:

(a) *latawica* 1. pot. pejorat. kobieta lub dziewczyna często korzystająca z rozrywek poza domem (← *latawiec* 2. pot. pejorat. osoba często korzystająca z rozrywek poza domem);

(b) *psotnica* kobieta lub dziewczynka, która robi coś dla żartu, niechcący powodując czasem szkodę lub przykrość (← *psotnik* osoba, która robi coś dla żartu, niechcący powodując czasem szkodę lub przykrość).

Można też wskazać przykłady podobnych feminatywów, których znaczenia są definiowane analogicznie do definicji znaczeń odpowiednich maskulinów, por. np.:

(a) *druhna* dziewczyna lub kobieta należąca do organizacji harcerskiej;

(b) *druh* chłopiec lub mężczyzna należący do organizacji harcerskiej³⁴.

Rzeczownik *dziewczyna* występuje również samodzielnie w funkcji definiensa, por. np.:

pasterka książk. dziewczyna pilnująca pasących się zwierząt (← *pasterz* 1. osoba, która pilnuje pasących się zwierząt).

32 Zob. *dziewczyna* w zn. 1 w WSJP PAN.

33 Zob. *dziewczynka* w zn. 1 w WSJP PAN.

34 Podobnie zdefiniowane są też znaczenia cytowanych wyżej maskulinów *kolega* i *wybranek* oraz odpowiadających im feminatywów *koleżanka* (zob. zn. 1 w WSJP PAN) i *wybranka*.

Znaczenia nielicznych feminatywów są definiowane za pomocą pojęcia osoby z określeniem jej płci, por. np.:

równolatka 1. osoba płci żeńskiej, która ma tyle samo lat, co inna osoba (← *równolatek* osoba, która ma tyle samo lat co inna osoba)³⁵.

Inny typ członu konstytutywnego definicji znaczeń omawianych feminatywów (typ 2) reprezentują nazwy żeńskoosobowe będące hiponimami rzeczownika *kobieta* (rzadziej *dziewczyna*), w tym także hiponimami pośrednimi, por. np.:

caryca 1. monarchini w dawnej Rosji (zob. *monarchini* władczyni państwa, zwykle dziedziczna, sprawująca władzę bezterminowo; *władczyni* 1. kobieta, która sprawuje najwyższą władzę w państwie).

Feminatywy tego typu są motywowane rzeczownikami męskoosobowymi, których znaczenia zdefiniowano dwojako:

(1) najczęściej za pomocą rzeczowników pokrewnych konstytutywnemu definiensowi znaczenia rzeczownika żeńskoosobowego i opartych semantycznie na pojęciu ogólnym ('osoba'/ten, kto'), por. np.:

(a) *gimnazjalistka* uczennica gimnazjum (zob. *uczennica* 1. dziewczyna, która uczy się w szkole) ← *gimnazjalista* uczeń gimnazjum (zob. *uczeń* 1. osoba, która się uczy w szkole);

(b) *aktorka* artystka odgrywająca role w teatrze bądź filmie (zob. *artystka* 1. kobieta, która uprawia określoną dziedzinę sztuki) ← *aktor* artysta odgrywający role w teatrze bądź filmie (zob. *artysta* 1. ten, kto uprawia określoną dziedzinę sztuki);

(2) rzadziej bezpośrednio rzeczownikami *mężczyzna* lub *osoba*, por. np.:

(a) *mniszka* 1. członkini zakonu lub wspólnoty religijnej oddzielonej od reszty społeczeństwa (zob. *członkini* 2. kobieta należąca do jakiejś organizacji politycznej, naukowej lub społecznej w wyniku osobistej decyzji lub z wyboru) ← *mnich* 1. mężczyzna, który żyje we wspólnocie religijnej oddzielonej od reszty społeczeństwa;

(b) *antyfaszystka* przeciwniczka faszyzmu (zob. *przeciwniczka* 2. kobieta, która uznaje coś za złe i gotowa jest to zwalczać) ← *antyfaszysta* osoba, która jest przeciwnikiem faszyzmu – ideologii.

Hiponimem *kobiety* jest też rzeczownik *żona* ('kobieta będąca w związku małżeńskim z mężczyzną w stosunku do tego mężczyzny'³⁶), który także wykorzystuje się jako definiens znaczeń odpowiednich feminatywów, por. np.:

35 Warto w tym miejscu zauważyć, że definicję znaczenia synonimicznego do *równolatki* feminatywu *rówieśnica* konstatuje rzeczownik *kobieta*, a nie wyrażenie *osoba płci żeńskiej*.

36 Zob. *kobieta* w WSJP PAN.

baronowa 1. żona barona – mężczyzny z tytułem szlacheckim (← *baron* 1. mężczyzna, który ma tytuł szlachecki lub nadawany przedstawicielom burżuazji, niższy w hierarchii od tytułu hrabiego)³⁷.

Dodatkowe wskazanie płci osoby, której żona jest nazywana za pomocą definiendum, jakie zawiera definicja rzeczownika *baronowa*³⁸, wydaje się potrzebne w definicjach znaczeń feminatywów pochodnych od rzeczowników, których znaczenia nie wskazują na płeć osób nazywanych tymi rzeczownikami (bowiem definiowane są za pomocą rzeczownika *władca*, opartego z kolei na znaczeniu rzeczownika *osoba*: ‘osoba, która sprawuje najwyższą władzę w państwie’³⁹ – oba są semantycznie bezpłciowe/dwupłciowe), por. np.:

królowa 2. żona króla (← *król* 1. koronowany władca państwa, zwykle dziedziczny)⁴⁰.

Trzeba w tym miejscu zauważyć, że inaczej zostało zdefiniowane znaczenie pokrewnego feminatywowi *królowa* rzeczownika *królowna* – odpowiednia definicja jest realnoznaczeniowa (bez użycia podstawowego rzeczownika *król*)⁴¹, por.:

królowna 1. córka pary królewskiej,

co różni ją od definicji znaczenia innego feminatywu definiowanego za pomocą rzeczownika *córka* (‘dziecko płci żeńskiej w stosunku do swoich rodziców’⁴²), por.:

hrabianka 1. córka hrabiego⁴³.

Także porównując definicje leksemów należących do innych pól znaczeniowych (analogicznie do sytuacji wśród rzeczowników męskoosobowych), można zaobserwować niekonsekwentne stosowanie przedstawionych wyżej sposobów definiowania znaczeń rzeczowników żeńskoosobowych (za pomocą rzeczownika *kobieta* lub jego hiponimów), czego przykładami są następujące grupy feminatywów:

37 Podobnie, ale krócej brzmi definicja znaczenia *hrabiny*: ‘żona hrabiego’.

38 Tu spełnia ono przede wszystkim funkcję wskazującą na odpowiednie znaczenie użytego w definicji rzeczownika *baron*.

39 Zob. *władca* w zn. 1 w WSJP PAN.

40 Brak doprecyzowania rzeczownika *król* rzeczownikiem *mężczyzna* (króla – mężczyzny) może prowadzić do konstatacji, że *królowa* może być żoną króla kobiety, skoro królem może być osoba płci żeńskiej, por. definicję innego znaczenia rzeczownika *królowa* w WSJP PAN: ‘kobieta, która sprawuje władzę w państwie jako król’ (co ciekawe, analogicznego znaczenia nie przypisuje się rzeczownikowi *księżna*, choć wynika ono z definicji znaczenia rzeczownika *księżę*, por. zn. 1 ‘niekoronowany władca odrębnego państwa’).

41 Podobnie w wypadku rzeczownika *księżniczka*. Oba rzeczowniki nazywające córki (*królowna*, *księżniczka*) są motywowane odpowiednimi rzeczownikami męskoosobowymi, nazywającymi ich ojców, zob. w Jadacka i in. 2001: KRÓL I (→ *król-ewna*) i KSIĄŻĘ 1. (→ *księż-niczka*). Za pomocą podstawowych maskulinów znaczenia tych feminatywów zostały zdefiniowane w USJP, por. *królowna* 1. ‘córka króla; dawniej też: żona królewicza’ i *księżniczka* *książę*. ‘córka księcia’ (wyróżnienia moje – A.S.D.).

42 Zob. *córka* w zn. 1 w WSJP PAN.

43 Tak samo w USJP, zob. *hrabianka* ‘córka hrabiego’ (wyróżnienie moje – A.S.D.). Córka hrabiego jest córką również jego żony, o czym nie mówi się w tej definicji, a co można uznać za przykład niekonsekwencji w sposobie definiowania znaczeń feminatywów podobnych semantycznie.

(1) nazwy osób płci żeńskiej będących twórcami dzieł pisanych, por. np.:

(a) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *kobieta*:

komediopisarka k o b i e t a, która pisze komedie⁴⁴;

(b) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *autorka* ('k o b i e t a, która stworzyła jakieś dzieło'⁴⁵):

dramatopisarka a u t o r k a dramatów – utworów literackich przeznaczonych do wystawienia na scenie⁴⁶;

(2) nazwy osób płci żeńskiej zatrudnionych w jakimś miejscu pracy, por. np.:

(a) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *kobieta*:

bibliotekarka k o b i e t a pracująca w bibliotece i zajmująca się gromadzeniem i wypożyczaniem książek;

(b) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *pracownica* ('k o b i e t a zatrudniona w jakimś miejscu pracy'⁴⁷):

aptekarka 1. p r a c o w n i c a apteki, która sporządza i sprzedaje lekarstwa;

(3) nazwy osób płci żeńskiej będących prawnikami, por. np.:

(a) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *kobieta*:

obrończyni 2. k o b i e t a, która jest upoważniona do obrony interesów oskarżonego w sądzie w sprawie karnej;

(b) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *funkcjonariuszka* ('k o b i e t a pracująca w służbach państwowych'⁴⁸):

prokuratorka f u n k c j o n a r i u s z k a prokuratury zajmująca się ściganiem przestępstw i pełniąca w sądzie funkcję oskarżyciela;

(4) nazwy osób płci żeńskiej, których własnością jest majątek ziemski, por. np.:

(a) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *kobieta* w połączeniu z jego hiponimem *właścicielka* ('k o b i e t a, do której należy to, co zostało wyrażone następującym rzeczownikiem'⁴⁹):

ziemianka 1. dawniej k o b i e t a będąca właścicielką majątku ziemskiego lub żoną właściciela takiego majątku;

44 Podobnie *pamiętnikarka*.

45 Zob. *autorka* w zn. 1 w WSJP PAN.

46 Podobnie *powieściopisarka*.

47 Zob. *pracownica* w WSJP PAN.

48 Zob. *funkcjonariuszka* w WSJP PAN.

49 Zob. *właścicielka* w zn. 1 w WSJP PAN.

(b) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *właścicielka*:

dziedziczka 2. *właścicielka* lub *żona właściciela* majątku ziemskiego w dawnej Polsce

(znaczenie *ziemianki* można zdefiniować w taki sam sposób, wstawiając w pozycję wyrażenia *kobieta będąca właścicielką* rzeczownik *właścicielka*⁵⁰);

(5) nazwy osób płci żeńskiej należących do zgromadzeń zakonnych, por. np.:

(a) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą wyrażenia *członkini* ('*kobieta* należąca do jakiejś organizacji w wyniku osobistej decyzji lub z wyboru'⁵¹):

franciszanka *członkini* zakonu *franciszkanek*⁵²,

(b) feminatyw o znaczeniu definiowanym za pomocą rzeczownika *zakonnica* ('*członkini* zakonu'⁵³, zob. wyżej *członkini*):

bernardynka 1. rel. z *zakonnica* należąca do katolickiego, żeńskiego zakonu, istniejącego tylko w Polsce, opartego na regule św. Bernarda⁵⁴.

Są też przykłady łączenia wskazanych wyżej dwóch sposobów definiowania znaczeń feminatywów (rzeczownik *kobieta* + jego hiponim), por. np.:

(a) *archeolożka* *kobieta*, która jest specjalistką w dziedzinie archeologii (← *archeolog* *badacz* będący specjalistą w dziedzinie archeologii);

(b) *twórczyni* 2. *kobieta*, która jest autorką dzieł w określonej dziedzinie sztuki (← *twórca* 2. *artysta* będący autorem dzieł w określonej dziedzinie sztuki).

Obie definicje mogłyby być konstytuowane odpowiednio tylko za pomocą definiensów *specjalistka* i *autorka* (podobnie jak definicje znaczeń podstawowych maskulinów).

Inny, choć paralelny, sposób definiowania znaczeń rzeczowników żeńskoosobowych przynoszą definicje, w których obok rzeczownika *kobieta* funkcję definiensa pełni rzeczownik męskoosobowy:

(1) pokrewny definiendum (będący dla niego podstawą słowotwórczą i definiowany za pomocą rzeczownika *osoba*), np.:

50 Nie da się też nie zauważyć, że przytoczone definicje znaczeń rzeczowników *ziemianka* i *dziedziczka* są złożone – wyłaniają się z nich dwa odrębne znaczenia, a mianowicie: 1. 'właścicielka' i 2. 'żona właściciela' (na ich rozłączność wskazuje zastosowany spójnik *lub*).

51 Zob. *członkini* w zn. 2 w WSJP PAN.

52 Podobnie *cysterka* i *karmelitanka*, ale ich definicje są rozbudowane i zawierają wiedzę encyklopedyczną, natomiast definicja znaczenia rzeczownika *franciszanka* zawiera błąd *ignotum per ignotum*, por. definiendum *franciszanka* i definiens *franciszkanek*). Poza tym rzeczownik *karmelitanka* w odróżnieniu od dwóch pozostałych feminatywów jest opatrzony kwalifikatorem *religijny* (w USJP wszystkie one mają taką kwalifikację).

53 Zob. *zakonnica* w WSJP PAN.

54 Podobnie *benedyktynka* i *kapucynka*, ale definicje ich znaczeń są krótsze, nie zawierają informacji encyklopedycznych. Wszystkie te rzeczowniki zostały uznane w WSJP PAN (podobnie jak w USJP) za terminy religijne.

sędzina 1. pot. kobieta będąca sędzią (w sądzie)⁵⁵ (← *sędzia* 1a. o s o b a, która zawodowo zajmuje się rozstrzyganiem w imieniu państwa sporów i robi to zgodnie z obowiązującym prawem);

(2) pokrewny definiendum (będący dla niego podstawą słowotwórczą i definiowany za pomocą rzeczownika *mężczyzna*), np.:

mężatka k o b i e t a, która ma m ęż a (← *mąż* 1. m ęż c z y z n a będący w związku małżeńskim z kobietą w stosunku do tej kobiety);

(3) niepokrewny definiendum (będący definiensem jego podstawy słowotwórczej i definiowany za pomocą rzeczownika *osoba*), np.:

anglistka 1a. k o b i e t a, która jest s p e c j a l i s t ą od języka, literatury i kultury angielskiej (← *anglista* 1a. s p e c j a l i s t a od języka, literatury i cywilizacji angielskiej, zob. *specjalista* 1. o s o b a, która posiadała gruntowną wiedzę lub wysokie umiejętności w jakiejś dziedzinie)⁵⁶.

Uwagę zwracają definicje, w których pokrewny definiendum rzeczownik męskoosobowy (jako definiens) jest przydawką definiensa *kobieta*⁵⁷, jak w wypadku następujących nazw osób płci żeńskiej związanych z wojskowością:

(a) *żołnierka* 1. k o b i e t a ż o ł n i e r z – osoba służąca w wojsku;

(b) *saperka* 1. k o b i e t a ż o ł n i e r z zajmująca się zakładaniem ładunków wybuchowych bądź ich unieszkodliwianiem, a także budową umocnień, dróg i mostów.

Jednakże nie wszystkie znaczenia rzeczowników z tego samego pola znaczeniowego są w taki właśnie sposób definiowane, por. np.:

partyzantka 2. k o b i e t a walcząca w partyzantce – oddziałach zbrojnych

(tak samo można by zdefiniować znaczenie *żołnierki* i byłaby to definicja prostsza, bez potrzeby odwoływania się do znaczenia rzeczownika *żołnierz*, por. 'kobieta służąca w wojsku').

Nie można, na zakończenie, pozostawić niezauważonym sposobu definiowania znaczeń zarówno rzeczowników męskoosobowych, jak i rzeczowników żeńskoosobowych za pomocą synonimów należących do innej odmiany języka niż definiendum (choć pozostaje on na marginesie definicji omówionych wyżej), co jest zgodne z cytowaną wcześniej propozycją definiowania znaczeń⁵⁸, por. np.:

55 Identycznie w WSJP PAN zdefiniowano znaczenie 1b. rzeczownika *sędzia* (zob. zakończenie artykułu).

56 Podobnie w wypadku *germanistki*. Warto porównać definicję znaczenia *anglistki* z cytowaną wyżej definicją znaczenia *archeolożki*. Użyto w nich dwóch pokrewnych, ale różniących się rodzajem gramatycznym definiensów: tam *specjalistka*, tu *specjalista*.

57 Taki sposób definiowania pojawia się w definicjach znaczeń licznych feminatywów w USJP, zob. np. *choreografka*, *posłanka*, *prokurator*, *szefera*, *szoferka* 11, *szulerka*, *złodziejka*, *żołnierka*, a także *bohaterka* (obok definicji 'kobieta mężna, odważna').

58 Zob. przyp. 11.

(a) *frajer* pot. *nowicjusz* – osoba początkująca, zob. *nowicjusz* 1. osoba nowa w jakimś środowisku, zawodzie lub określonej dziedzinie działalności, niemająca jeszcze doświadczenia;

(b) *frajerka* pot. *nowicjuszka* – kobieta początkująca, zob. *nowicjuszka* 1. książk. kobieta początkująca, niemająca doświadczenia w jakimś zawodzie lub w jakiejś działalności

(rzeczowniki w parach *frajer* – *nowicjusz*, *frajerka* – *nowicjuszka* różnią się pragmatycznie⁵⁹, a mianowicie: definienda są potoczne, a ich definiensy należą do standardowej odmiany języka; wyrażenia *osoba początkująca* i *kobieta początkująca* z jednej strony dodatkowo – choć redundantnie – definiują znaczenia obu definiendów, a z drugiej – co należy uznać za podstawową ich funkcję – wskazują na znaczenie, w jakim użyto (wieloznacznych) definiensów).

4. Podsumowanie

Przedstawiony wyżej obraz faktów leksykograficznych dotyczących ujmowania znaczeń maskulinów i pokrewnych/pochodnych feminatywów ukazuje nie tylko problemy definiowania (przede wszystkim w zakresie doboru składnika kategoryzującego definicji), ale także rozbieżność między rzeczywistością leksykalną (znaczeniami zapisanymi w słownikach) a praktyką językową, gdyż użytkownicy języka (szczególnie użytkowniczki) coraz częściej chcą kobiety nazywać odpowiednimi rzeczownikami żeńskoosobowymi (np. *dyrektorka szkoły* zamiast *dyrektor*), a nie męskoosobowymi, mimo że słownikowe definicje znaczeń tych ostatnich sugerują, że można je odnosić także do osób płci żeńskiej. Nie tylko różnice między analizowanymi definicjami znaczeń rzeczowników męskoosobowych odnotowanych w obu eksцерpowanych słownikach (WSJP PAN i USJP), ale też porównanie sposobów definiowania znaczeń maskulinów należących do tego samego pola znaczeniowego pokazują, że definicje te mogą budzić wątpliwości (jak np. w wypadku rzeczownika *dwudziestolatek* – nazwa każdej osoby⁶⁰ czy tylko nazwa mężczyzny⁶¹?) i są (jak się wydaje) bardziej wytworami intuicji ich autorów niż zapisem znaczeń utrwalonych społecznie w systemie językowym. Zatem za podstawowy problem leksykograficzny należy uznać ustalenie, które maskulina są polisemiczne (będąc w pierwszym – podstawowym – znaczeniu rzeczownikami męskoosobowymi tylko formalnie/gramatycznie, w drugim zaś – rzeczownikami męskoosobowymi formalnie i semantycznie), a które nazywają wyłącznie mężczyzn⁶² (feminatywy nie sprawiają takiego

59 „Jednostki tożsame znaczeniowo różnią się od siebie z reguły – jak pisze Maciej Grochowski – pod względem przynajmniej jakiejś jednej innej cechy, na przykład gramatycznej, pragmatycznej czy etymologicznej” (Grochowski 1993: 38).

60 Zob. *dwudziestolatek* w WSJP PAN: 1. osoba która ma 20 lat.

61 Zob. *dwudziestolatek* w USJP: a) ‘mężczyzna mający dwadzieścia lub więcej lat, ale mniej niż trzydzieści’ (wyróżnienie moje – A.S.D.).

62 O tych dwóch typach znaczeniowych rzeczowników męskoosobowych R. Laskowski pisze tak: „rzeczowniki rodzaju męskoosobowego oznaczają albo osoby płci męskiej (*mąż, brat, ojciec, mężczyzna*), albo częściej (wyróżnienie moje – A.S.D.) mają dwa znaczenia: oznaczają osobę bez względu na płeć (por. *W grupie jest dwunastu studentów, w tym trzech mężczyzn., Irena jest dobrym fachowcem*), albo mężczyzn (*W grupie jest dziewięć studentek i trzech studentów*)” (Grzegorzcykowska i in. 1984: 154).

kłopotu, bowiem można je stosować tylko do nazwania osób płci żeńskiej⁶³). Trzeba się też zastanowić, czy rzeczowniki pierwszego typu (o dwóch znaczeniach) nie powinny zawsze posiadać dwóch odrębnych definicji: jednej ogólnej, w której płeć nie będzie specyfikowana, i drugiej – wskazującej na płeć męską nazywanej osoby, analogicznej do definicji znaczenia pochodnego rzeczownika żeńskoosobowego. Znamienny jest w tym kontekście wyraz *sędzia*, który w zależności od odniesienia można uznać za maskulinum lub feminatyw. Jego znaczenie jako rzeczownika męskoosobowego zostało zdefiniowane jedynie za pomocą definiensa *osoba* (zob. wyżej), a definicja jego znaczenia jako rzeczownika żeńskoosobowego jest identyczna z definicją synonimicznego feminatywu *sędzina* w zn. 1 (zob. wyżej), por.:

sędzia 1b. k o b i e t a będąca sędzią (w sądzie).

To uzasadnia postulat zdefiniowania w podobny sposób jego znaczenia w odniesieniu tylko do mężczyzn, por.:

sędzia m ę ż c z y z n a będący sędzią (w sądzie)⁶⁴.

Źródła

- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, wersja 3.0, red. S. Dubisz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008 (CD).
 WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Źmigrodzki (online: <https://www.wsjp.pl/>, dostęp: 28 października 2020).

Bibliografia

- Breza E. 2013: *Wola Pani Minister nie stworzy formy ministra w polszczyźnie*, [w:] M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska (red.), *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 70–73.
 Dyszak A.S. 2013: *Potrzeba czy zbędna moda?*, [w:] M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska (red.), *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 78–83.
 Dyszak A.S. 2016: *Formacje żeńskoosobowe w najnowszych słownikach definicyjnych języka polskiego*, [w:] E. Rogowska-Cybulska i E. Badyda (red.), *Słotwórstwo języka mówionego i pisanego. Materiały siódmej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci Profesora Bogusława Krei*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 127–146.
 Dyszak A.S. 2020: *O trzech stuletnich feminatywach*, [w:] K. Wojan (red.), *Wokół pewnego cytatu*, BEL Studio, Warszawa, s. 79–85.
 Grochowski M. 1993: *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażań językowych*, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa.
 Grzegorzczkowska R., Laskowski R., Wróbel H. (red.) 1984: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

63 R. Laskowski, pisząc, że „rzeczowniki osobowe rodzaju żeńskiego oznaczają z a w s z e (wyróżnienie moje – A.S.D.) również żeński rodzaj naturalny” (Grzegorzczkowska i in. 1984: 154), wskazał na dwa wyjątki: rzeczownik *osoba* (będący definiensem wielu omówionych tutaj maskulinów) i rzeczownik *postać*.

64 Oba rzeczowniki wskazujące jednoznacznie na płeć osoby będącej sędzią (ten *sędzia* i ta *sędzia*) są pochodne (choć bez formalnych wykładników tej pochodności) od rzeczownika *sędzia* w pierwszym znaczeniu. Podobnie np. ten *wojewoda* i ta *wojewoda* (← *wojewoda* ‘osoba’), ale w WSJP PAN *wojewoda* jedynie z definicją znaczenia konstytuowaną przez rzeczownik *przedstawiciel* (zob. tam *wojewoda* w zn. 1).

- Jadacka H., Bondkowska M., Burkacka I., Grabska-Moyle E., Karpowicz T. (red.) 2001: *Słownik gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Gniazda odrzeczownikowe*, Universitas, Kraków.
- Kita M. 2013: Preferuję: pani ministrowi. *Dyskusja na temat ministrowi*, [w:] M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska (red.), *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 88–93.
- Łaziński M. 2006: *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Nowosad-Bakalarczyk M. 2009: *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Saloni Z., Świdziński M. 1985: *Składnia współczesnego języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Zieniukowa J. 2013, „Pani Marszałkini” – czyli o językowym dziwolu, [w:] M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska (red.), *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 140–142.

Summary

Personal-masculine nouns and personal-feminine nouns. Glosses for lexicographic practice

Keywords: masculine nouns, feminine nouns, meaning range, dictionary definition, definiens.

This article focuses on dictionary definitions of meanings of personal-masculine nouns and personal-feminine nouns motivated by masculine nouns. The definitions contained in the *Wielki słownik języka polskiego PAN* were analyzed, which, depending on the need, are compared with the relevant definitions in the *Uniwersalny słownik języka polskiego*, and the observations made in this regard constitute the title glosses to the lexicographic practice. The meanings of personal-masculine nouns that do not (primarily) indicate the gender of the people they call are defined in two ways: either by the definiens of the most general meaning (e.g. *osoba* ‘a person’), or by the hyponym of it (e.g. *członek* ‘a member’). In definitions of meanings which suggest that the defined masculine nouns can only be applied to male persons, the noun *mężczyzna* (‘a man’) always appears as a definiens. Definitions of meanings of feminine-personal nouns always point to women: either by the noun *kobieta* (‘a woman’) or by its hyponym (e.g. *autorka* ‘an authoress’). Comparing the definitions of the meanings of lexemes belonging to the same semantic fields (and also in both of the above-mentioned dictionaries), one can observe an inconsistent use of the presented methods of defining both masculine nouns and feminine nouns. The basic lexicographic problem is finding out which personal-masculine nouns are polysemic (they name people regardless of gender and only men), and which name only men.